

SAKRAMENAT POKORE U SKLOPU HODOČAŠĆENJA

Bono Zvonimir Šagi

Odmah na početku moram se ograditi od eventualnih očekivanja da mi je moguće opisati neki idealan oblik slavljenja sakramenta pokore (pomirenja). Uglavnom na svim hodočasničkim mjestima u nas ljudi se masovno ispovijedaju. Od te činjenice najčešće polazimo u prosuđivanju hodočašća i argumentiramo njome u isticanju vrijednosti hodočasničkog tipa pastoralala¹. I doista, ta činjenica itekako zavrijeduje da se njome bavimo. Ona je u svojoj fenomenalnosti neosporna. No, kad je promatramo u svjetlu liturgijske obnove, posebno u svjetlu obnove sakramenta pokore, koju je poduzela pokoncilska Crkva, ona iziskuje da se baš u toj fenomenalnosti kritički prosuđuje. U aktualnoj praksi, koja još uvijek pokazuje tendenciju razvitka, jedva se može primijetiti neka kvalitetno nova inicijativa koja bi obećavala da će se ostvariti intencije obnove. U prosudbama prevladava masovnost kao vrijednosni kriterij. Služeći se omiljenom statističkom metodom (daka-ko, s obaveznim pretjerivanjem) svake se godine utvrđuje porast masovnog ispovijedanja i to se bilježi kao uspjeh hodočašća. Obično se u sâm model hodočasničkog dogadanja bojimo korjenito zahvatiti, da ne bismo izgubili masu.

Masovno ispovijedanje (naglašavam ovdje izraz ispovijedanje a ne slavljenje sakramenta pomirenja) tako se i dalje održava kao naročiti znak pastoralnog uspjeha, iako više-manje svi osjećamo da takav način ne ide zajedno s obnovom ako se ona sasvim ozbiljno i konzekventno uzme. Pogotovo ako se uzmu u obzir suvremeni evangelizacijski zahtjevi ta i takva ispovjedna praksa više nije prihvatljiva bez radikalnih obnoviteljskih zahvata².

Postavlja se problem: Možemo li u sklopu sadašnjeg hodočasničkog modela religioznosti uopće govoriti o nekom novom obliku slavljenja pomirenja, a da na kraju ne dodemo na ono isto što smo i do sada imali, samo uz nešto izmijenjene riječi? Nastojat ću, stoga, stvar hodočašćenja malo problematizirati, iako – moram naglasiti – nipošto ne mislim umanjiti vrijednost hodočasničkog pastoralala.

1 U vezi s tim korisno je pročitati izvještaje predstavnika hrvatskih marijanskih svetišta i diskusiju – u: *Bogorodica u hrvatskom narodu*, str. 328–347 i predavanje B. Dude, str. 248 s. – izd. KS Zgb 1978.

2 Vidi o tome: T. Šagi-Bunić i J. Turčinović, *Fenomenologija evangelizacije kod katoličkih kršćana na našem tlu – Evangelizacija u našem prostoru i vremenu* – KS Zgb 1977, str. 52.

Uzimam ga vrlo ozbiljno upravo i sa stanovišta penitencijalne discipline u Crkvi. Pokušat ću postaviti pastoralne probleme oko ove zadane teme, ukazati na zahtjeve što ih postavlja činjenica masovnog okupljanja i masovnog ispovijedanja na hodočasničkim mjestima te ocrtati kratko što se u sadašnjoj situaciji može učiniti u smjeru autentične obnove, a da ne iznevjerimo pretežno tradicionalistička očekivanja okupljenog hodočasničkog mnoštva.

I SAKRAMENAT POKORE U PUČKOJ RELIGIOZNOSTI HODOČASNIČKOG TIPA

Bilo bi zanimljivo istražiti koje i kakvo mjesto zauzima sakramenat pokore u pučkoj religioznosti uopće i našeg naroda napose. No, to prelazi mogućnosti i okvir ovog predavanja. Ipak je potrebno iznijeti bar nekoliko važnijih natuknica, jer se teško može dovoljno praktično govoriti o obnovi bilo koje sakramentalne prakse, a da se na ovaj ili onaj način ne moramo baviti i pučkim odjecima institucionalne crkvene prakse u domeni dotičnog sakramenta. Ti su pučki odjeci dosta indikativni u prosuđivanju koliko je koja praksa duboko ušla u narod. Tek kada se neka praksa tako ukorijeni u svijesti naroda da pobudi maštu i stvaralaštvo odanijeg narodnog sloja, možemo reći da je pogodila ono pravo, koje pokreće i oblikuje življenje.

1. PUČKA RELIGIOZNOST

Sam pojam „pučka religioznost – religio popularis” nije dosta određen, više je dvoznačan. Svakako je bogatiji i širi od izraza „pučka pobožnost”³. Pučkom religioznošću želimo označiti cjelokupno izražavanje religioznih osjećaja kroz samonikle narodne oblike, vezane uz društveno-kulturne sheme prošlosti, bez obzira koliko odgovaraju ili ne institucionalnom crkvenom izražavanju⁴. Često se tim izrazom označuje vjera priprostog puka, pomiješana natruhama vjerskog neznanja, nasuprot vjeri elite (klera itd). Sedamdesetih godina bila se razvila živa diskusija oko toga pitanja, naročito u Francuskoj, baš u vezi s liturgijskom obnovom⁵. Liturgija je najviše, kao i kultovi u drugim religijama, baza iz koje se napaja i razvija pučka religioznost. Svaka se religiozna obnova neminovno sučeljava s aktualnom pučkom religioznošću. Nekima se učinilo da je liturgijska obnova previše počela isticati pročišćenu vjeru elite te dosljedno tome odbacivati tzv. kršćanski puk s njegovim priprostim religioznim izrazom. Počeli su strastveno braniti „vjeru puka” baš pod vidom tog „pučkog”. Najstrastveniji polemičari kao S. Bonnet veličali su pučku religioznost (pučki katolicizam) nasuprot „klerikalnoj” vjeri

3 Pavao VI u: *Evangelii nuntiandi*, br. 48 (KS – D50) rabi oba izraza, ali kaže da radije upotrebljava izraz „pučka pobožnost” kad se njome izražavaju „unutrašnji stavovi” – pozitivne vrednote.

4 Usp. *Mariæ cultus* – KS Zgb D44, str. 9.

5 Vidi o tome: *La maison Dieu*, cijeli br. 122/1975 na temu Religion populaire et réforme liturgique – posebno čl. André Rousseau-a, str. 108–115 i Henri Bourgeois-a, str. 116–141.

i „neoklerikalizmu” koji se širio kroz liturgijsku i drugu crkvenu obnovu. Pučki katolicizam ističu kao kršćansku egzistentnu situaciju siromašnih (malenih) nasuprot bogatih (moćnih). Neoklerikalci su oni „bogati duhom” koji posjeduju znanje, prosvijećenost, pa odbacuju i preziru vjeru i religioznu potrebu siromašnog, priprostog puka⁶.

Bez obzira na polemiku takvog ili sličnog sadržaja, koja još uvijek nije sasvim prestala, pokonciliska je obnova morala dimnuti i u pučku religioznost, jer se inače sama obnova ne bi uopće mogla pokrenuti u bazi Božjega naroda. Papa Pavao VI je u svom apostolskom nagovoru EN⁷, 1975. ističući vrednote pučke religioznosti, istakao i potrebu njenog usmjeravanja i pročišćavanja. „Pučka religioznost nesumnjivo ima svojih ograničenosti. Često je sklona raznim izobličenjima religije, odnosno praznovjerju. Često ostaje na razini čisto kulturalnih očitovanja i ne dolazi do istinskog pristanka vjere. Štoviše, može, čak, voditi nastajanju sekti i ugroziti pravu crkvenu zajednicu” (br. 48).

Kad je u pitanju penitencijalna praksa Crkve⁸, izgrađivana i mijenjana kroz stoljeća, treba reći da se ona u pučkom poimanju odrazila, uglavnom, u vidu usredotočenosti na pojedine vrste grijeha i grešnih stanja na kojima su inzistirali tzv. pučki propovjednici te na pokori u smislu zadovoljštine (što je imalo korijen u tzv. tarifnoj pokori). Ta je pokora zadobivala razne popularne, katkad vrlo egzotične oblike (npr. procesije, flagelanti i sl). Te su oblike gajili i popularizirali također pučki propovjednici. Osobito su pučke misije pogodovale da se stvore mnogi oblici pokorničkih pobožnosti.

Sam sakrament pomirenja u smislu opraštanja grijeha manje je prisutan kao veselo naviještanje Božjeg praštanja – kao spasenjski znak vjere. Evangelizacijski nije prisutan⁹. Prisutna je više klasična trijada pokore: molitva-post-milostinja. Sakrament pokore nije nipošto tako prisutan u pučkoj religioznoj svijesti kao npr. krst, koji je postao i simbolom nacionalne identifikacije ili ženidba oko koje su isprepleteni mnogi običaji te svetkovanje blagdana. Sakrament pokore je od 12. stoljeća fiksiran na ispovijedanju grijeha. U narodu se pak obaveza ispovijedanja grijeha više-manje uvijek doživljavala kao teret i neka vrsta crkvene prisile. Pomirenje s Bogom i Crkvom (braćom) uopće se nije očitovalo kao slavlje ni u osobnoj ni u narodnoj pobožnosti. Velika većina tzv. katoličkog puka ipak se ispovijedala uz velike svetkovine ili prigodom velikih hodočašća na hodočasničkim mjestima (poslije ćemo navesti neke razloge za to). Ali jednako se tako veliko mnoštvo toga istoga puka koji se krstio, slavio blagdane itd. uopće nije ispovijedao, osim rijetko, i to pod vidom nekog „moraš” ili straha (prije vjenčanja, na času smrti). Sakrament pomirenja kao sakrament opraštenja nije postao popu-

6 Usp. S. Bonnet, R. Grgec, T. Vereš, *Neoklerikalizam i pučki katolicizam* – HKD Zgb 1978.

7 EN KS–D50 Zgb 1976.

8 Vidi: José Ramos-Regidor, *Il sacramento della penitenza* – Elle di ci 1970. *Bogoslovska smotra* (zbornik), br. 1–2/1976, posebno članak: Zvezdan Linić, *Oblici pokore kroz povijest*, str. 131–142.

9 Usp. T. Šagi-Bunić i J. Turčinović, N. mj.

laran. Tijekom vremena postao je, čak, *signum distinctivum* vjernika-praktikanta od nepraktikanta. Interesantno je da zagovornici masovnog kršćanstva ili pučkog katolicizma, kao npr. S. Bonnet, o tom sakramentu ne govore u vezi s pučkom religioznošću. Možda je to zato što taj sakrament uključuje osobno obraćenje (bez čega je sam po sebi prazan obred) pa prema tome pretpostavlja osobnu vjeru. Njemu nije dostatna samo sociološka vjera koja je podloga mnogim čisto pučkim oblicima pobožnosti (religioznosti).

Mnogo bi se još toga imalo kritički reći o odnosu ovog sakramenta „drugog krštenja” i sociološki uvjetovane vjere kršćanskog puka te pučkih religioznih oblika. No pustimo to za druge rasprave.

2. HODOČASNIČKI TIP PUČKE RELIGIOZNOSTI

Hodočasnički tip pučke religioznosti čini se najbogatijim i najpostojanijim. Iako hodočašćenje samo po sebi nije nešto tipično kršćansko – nalazimo ga davno prije kršćanstva i u ostalim religijama – ipak se ono vrlo dobro biblijski i teološki smješta u kršćansku religioznu praksu. Teološka spoznaja o Crkvi kao putujućem Božjem narodu (*ecclesia peregrinans*) daje hodočašćenju biljeg osobite vitalnosti i dinamičnosti također i u doba obnove. Gledano sa stanovišta pastoralne psihologije, čini se da hodočasnički tip religioznosti odgovara više seoskom čovjeku nego čovjeku urbane, industrijske civilizacije¹⁰. Danas nas, međutim, suvremeni bum turizma opominje da budemo manje sigurni u tu tvrdnju. Naročito marijanska hodočašća odolijevaju i danas, mada valja, istini za volju, priznati da još uvijek veći dio hodočasničkog mnoštva čine pripadnici sela i seoskog mentaliteta, također i u zemljama u kojima je većina stanovnika već urbanizirana¹¹. René Laurentin smatra da hodočašća kao što je Lurd svakako imaju budućnost. Ona su potrebna i danas. „Kad ne bi u crkvi postojala (...), trebalo bi ih pronaći”¹².

Hodočašća i hodočasnička mjesta, kad se malo pozornije promotre, ukazuju se, nema dvojbe, kao mjesta i prilika bogatog pučkog stvaralaštva. No ona istovremeno moraju postati mjesto i prilika žive stvaralačke liturgije, pogotovo euharistije i pomirenja, što sačinjava srž događanja na tim mjestima. Hodočašća i sva događanja na hodočasničkim mjestima neprestano se moraju aktualizirati, oživljavati u dinamici odnosa masovne i osobne religioznosti te odnosa anonimne (privatne), neoblikovane i uredene, eklezijalne – servisne i komunitarne sakramentalne prakse.

Iz tih razloga vidim u vezi sa sakramentom pokore u sklopu hodočašćenja dvije skupine pitanja:

a) Kako da hodočašća postanu vrijeme evangelizacije? Kako da zadobiju oblik evandeoske autentičnosti, tj. kako da se istrgnu iz čisto prirodne religioznosti? Izlazak iz čisto prirodne religioznosti je napose potreban za učinkovito *slavljenje*

10 A. Trstenjak, *Pastoralna psihologija*, Ljubljana 1946, str. 307.

11 René Laurentin, *La persistenza della piera popolare* – Concilium 1/1973, str. 180–193. Taj isti čl. u hrvat. prijevodu u: *Obnovljeni život* br. 3/1973, str. 268.

12 Isto.

sakramenta pomirenja s Bogom i Crkvom, koje zahtijeva autentično obraćenje i istinski osobni pristup Kristu u Crkvi.

b) Kakav tip masovne (narodne – pučke) religioznosti propagira cjelokupni hodočasnički pastoral? Da li je vjeronosiva i za nadolazeće generacije?

Na ova pitanja mora procesno odgovarati dinamički-povijesno usmjerena hodočasnička praksa kojoj, dakako, još valja zacrtati osnovne odrednice. Još se teoretski (teološki) nismo dovoljno time bavili.

Budući da teološka misao o putujućem narodu Božjem ističe baš tu povijesno-spasenjsku dinamiku, naravna sklonost ljudi hodočašćenju može postati poticaj na stalnu stvaralačku dinamiku. Tako npr. u vidu evangelizacijskih zahtjeva neodložno treba iznova premisliti model *pučkog propovijedanja* koje se gaji u većini naših svetišta. To primjeračko, sentimentalno, demagoški-iracionalno propovijedanje često je toliko prazno, lišeno svake dubine, svakog evandeoskog sadržaja da se s pravom postavlja pitanje odgovornosti i poštenog odnosa prema masovno okupljenim vjernicima. Zašto im se uskraćuje kruh Riječi Božje? Bez Riječi nema ni plodonosnih sakramenata.

3. MJESTO POKORE U SADAŠNJOJ SITUACIJI HODOČAŠĆENJA

Pogledajmo sada još kakvo je mjesto pokore u sadašnjim situacijama hodočašćenja? Imamo u vidu, prije svega, naše situacije.

Već smo rekli da je hodočašćenje preuzelo neke elemente crkvene pokorničke discipline pa u tom smislu ima pokornički, više ekspijatorni karakter. To je vidljivo u oblicima kojima pojedinci iskazuju svoju pobožnost, izvršavaju svoje zavjete (pješačenje bosim nogama, hodanje na golim koljenima, paljenje svijeća, davanje obilnije milostinje ...). U tom se izvršavanju zavjeta ekspijatorni karakter isprepliće sa prozbenim, odnosno zadovoljstina za grijeha sa željom da se nešto zadobije ili jer se već zadobilo. Za pozornog promatrača u svakom se slučaju događanje na hodočasničkim mjestima bez pretjerivanja doima kao osobito zgusnuto religiozno doživljavanje, nabitom nekom posebnom atmosferom mističnosti do te mjere da se čini kako je jedva moguće naći „opipljiviji“ kontakt s transcendentnim. Čovjek postaje „mekaniji“ za susret s božanskim vrijednostima. Ali ostaje, uglavnom, sam individualno, mada usred mnoštva, usmjeren na Boga – Sveto.

Ta „sveta“ atmosfera djeluje na ljude pa je zato treba imati na pameti kad se traže razlozi zbog kojih se na hodočasničkim mjestima ljudi vole ispovijedati više nego u svojoj župi. No, ipak se moramo pitati da li je to onaj glavni razlog koji navodi prosječnog vjernika da se radije ispovijedi u nekom marijanskom svetištu u prigodi hodočašća nego u svojoj župnoj zajednici?

Analitičar mora tražiti dublje razloge koji navode čovjeka da se pridruži masovnom ispovijedanju (naglašavam stalno ispovijedanje, ne slavljenje pomirenja) u nekom svetištu, iako su prečesto izrazito nepovoljne tehničke okolnosti takvog ispovijedanja (dugo čekanje, loše ispovjedaonice, ne najbolji ispovjednici, ekspres-ispovijedanje ...). Postoji li osim atmosfere još nešto? Evo nekih razloga koji se čine prevalentnima:

a) Najopćenitiji i najosnovniji razlog nalazi se -- tako se bar čini -- u samoj *obavezi potankog ispovijedanja* (iskaza) svih teških grijeha. Čovjek traži mjesto, prigodu i osobu da to ispovijedanje učini sa što manje samoponiženja. Gdje je veći rek-pokornika (veća gužva) tu se i on rado pridruži, jer se tako osjeća manje poniženim. Nema u stvari druge tako zgodne situacije u kojoj bi se pokornici mogli međusobno identificirati i osjećati se od Crkve prihvaćenima.

b) S tim iskazivanjem vlastitih grijeha, muke i unutarnjih kompleksa, straha kako da se dobro izrazi (pogotovo zbog pretjerane usredotočenosti katoličke kazuistike na seksualnost), povezana je i želja da se ostane anonimn. Traže se okolnosti da se zajamčeno ostane nepoznat. Vrlo je važan nepoznat ispovjednik. Najbolji bi ispovjednik bio, karikirano receno, i gluh i slijep. Iz istih se razloga još uvijek velika većina najradije ispovijeda u klasičnoj mračnoj ispovjedaonici.

c) Oportunizam prema najbližima (npr. supruzi), koji prave pritisak da se u toj zgodi ispovijedi...

d) Osobni zavjet.

Dakako postoje i osobna obraćenja potaknuta vršenjem čina vlastite pobožnosti u atmosferi hodočasničkog dogadanja.

Nalazeći se tako pred uvijek rastućim brojem penitenata koji čekaju pred ispovjedaonicama, uprave velikih svetišta obično se iscrpljuju jedino brižljivošću da nadu dostatan broj ispovjednika, što nipošto nije lako, pogotovo ne dostatan broj vrsnih ispovjednika. Već sada klasičan način ekspres-ispovijedanja u takvoj je situaciji dobro došao, prećutno ga se odobrava ...

Prosudujući kritički ovakvu situaciju možemo konstatirati da još uvijek unatoč obnovi za budućnost prakse sakramenta pokore prijeti pogibao:

– da se sakrament pokore promatra isključivo kroz ispovijed grijeha, što u aktualnom zahtjevu za brzom „uslugom“ isključuje gotovo svako osvrtnje na Riječ Božju, pothranjuje na taj način formalizam automatskog opraštanja zbog samog priznanja, bez stvarnog odjeka u životu

– da muka samooptužbe potpuno zasjeni radost Očeva oprostjenja, svako slavlje u stvari izostaje. (U takvoj se situaciji sakrament pomirenja -- opraštanje -- uopće ne slavi).¹³

– U takvim se okolnostima gubi komunitarni vid pokore. Zbog anonimnosti i masovnosti stvarna zajednica ne dolazi do izražaja. Pokornika nitko ne prima da s njim zajedno slavi zadobiveno oprostjenje ... (usp. evanđeoske prisposode Mt 18, 12–14; Lk 15, 11–32).

– Evangelizacijski vid sakramenta, kojim se kao i krstom neprestano djelotvorno naviješta oprostjenje grijeha po zapovijedi Kristovoj, gubi svoju vidljivu izražajnost.

Mogli bismo nabrajati još i druge opasnosti koje vrebaju iz ovog rutinski „uspješnog“ masovnog ispovijedanja, kao što je npr. samozavaravanje kad raširenost ovakve prakse upotrebljavamo kao argument da nam stvari dobro idu...

13 Usp. Théodule Rey-Mermet, *Lasciatevi riconciliare...* Elle di ci 1975, str. 101 s.

II PASTORALNI ZAHTJEVI S POZICIJE OBNOVE

Analizirajući razloge koji najčešće navode mnoštvo vjernika da se ispovijedaju masovnim čekanjem pred ispovjedaonicama na hodočasničkim mjestima kao i okolnosti koje sprečavaju da se provede istinska obnova sakramenta pokore, promatrali smo kritičkim okom stvari malo više s negativne strane. Nismo bili u mogućnosti da pozitivno istaknemo i neke nove naglaske koji zasigurno postoje u našoj aktualnoj hodočasničkoj praksi, jer bi nam za to trebali posebni uvidi. Možda su već tu i tamo učinjeni novi pokušaji. Trebalo bi o tome više pisati, dakako, ne stilom reportažnog pretjerivanja i slavljeničkog trijumfaliziranja.

Zadržavajući se više na općenitom, ne ulazeći u pojedinačno, istaknut ću neke, po mom sudu relevantne, momente za pravilno usmjerenje hodočasničkog pastoralu u domeni sakramenta pokore.

Uzmemo li kao polazište obnovljeni *Red pokore*¹⁴ i obnoviteljske zahtjeve koji iz njega slijede, moramo konstatirati da hodočašća kao oblik pučke pobožnosti i hodočasničko mjesto, kao prostor osobito nabijen atmosferom religioznog doživljavanja, postaje prikladno mjesto za obnovljeno slavljenje pomirenja na sva tri predviđena načina¹⁵. Zbog toga bi trebalo nastojati da se cjelovitim hodočasničkim pastoralom kao specijaliziranim oblikom utru putevi kako bi se na mjestima i u prigodi velikih hodočašća to moglo djelotvorno ostvarivati. Evo tih neophodno važnih momenata ili zahtjeva:

1. EVANGELIZACIJSKO-KATEHETSKE VID CJELOKUPNOG HODOČASNIČKOG PASTORALA

Mada još uvijek dosta velik dio vjernika pretežno doživljava hodočašće u pokorničko-ekspijatornom smislu¹⁶, ipak je za mnoge to samo zajednički put na „sveta“ mjesta ili, čak, samo izlet. Potrebno je zato cijeli put organizirati (animirati) kao navještanje susreta s Bogom i braćom u istoj zajedničkoj vjeri. Nijedan se sakrament dovoljno korisno ne doživljava ako ne postane doživljaj susreta... Sam sakrament kao znak vjere jest punina evangelizacije, navještaja dobrote i ljubavi Boga Spasitelja, koji po Kristu traži svakog grešnika. Isus je svojim, kad ih je slao, naredio da opraštaju grijeha – navještaja obraćenje krštavajući i opraštajući (Usp. Iv 20,21–23; Mt 28, 16–20).

U tu svrhu treba biblijskim sadržajem ispuniti oblike pobožnosti kojima se služe vjernici, bilo na putu bilo na samom mjestu hodočašća. S tim, pak, u vezi prije svega ostaloga treba uspostaviti sadržajnu službu Riječi Božje u sklopu *slavljenja* pomirenja i euharistije u samom svetištu. Hrabro se otarasiti moralizatorskog, baroknog propovijedanja u stilu Abrahama a Santa Clara. Cijelo je hodočašće moguće oblikovati kao *put pomirenja*. Možda bi bilo dobro više poraditi da se

14 *Pokora*, KS Zgb 1975. BKJ *Uputa o pomirenju za svećenike* – KS D49/1976.

15 Usp. *Bogorodica u hrvatskom narodu* (KS Zgb 1978) – diskusija T. Šagi-Bunića, str. 345 i Bonaventura Duda, str. 249.

16 B. Duda, Nav. mj.

cijela grupa hodočasnika animira kao *grupa pokornika* koji svoj hodočasnički put doživljavaju kao jedinstven sakrament pokore s kulminacijom u slavljenju pomirenja.

2. STAVITI NAGLASAK NA RADOST POMIRENJA

U penitencijalnoj disciplini sadašnjeg crkvenog trenutka, kad nije moguć neki nagli obrat, treba dobrom katehezom postepeno premještati naglasak sa samoopuštbe na radost pomirenja s Ocem i braćom. Samoopuštba na aktualan način u prosjeku taj radostan sakrament „drugog krštenja“ čini mučnim i odioznim. Iz tog razloga praksa mora isticati *slavljenje*. Možda nigdje nije toliko potrebno organizirati to radosno slavljenje koliko baš u velikim svetištima iz razloga koje smo već mogli vidjeti iz dosadašnjeg izlaganja.

U tu bi svrhu u svetištima trebalo urediti *prikladan prostor* (kapelu, dvoranu). U toj dvorani (kapeli) moralo bi se moći održavati službu riječi prema potrebama pojedinih grupa i kategorija pokornika. Trebalo bi angažirati i osposobiti tim voditelja (animatora) koji bi uz ispovjednike organizirali slavljenje.

Slavljenje mora doći do izražaja i kad se pokora obavlja pojedinačno. Zbog toga svakako treba izbjeći okolnosti koje sile na ekspres-ispovijedanje. Treba u svakom svetištu stvoriti mogućnost ispovjedaonice-sobice, gdje se može odvijati miran i nesmetan dijalog.

3. KOMUNITARNI VID

Hodočašće na prvi pogled izgleda komunitarno, a ipak ono to nije ili bar nije dovoljno. U njemu prevladavaju individualistični momenti nad komunitarnima. To smo već vidjeli analizirajući situaciju oko masovnog ali anonimnog ispovijedanja. Masa i zajednica nisu isto. Na hodočasničkim mjestima mora se neprestano tražiti put da masovno ne proguta komunitarno. Pojedinci obično podliježu želji: biti u masi jer se tada sigurnije osjećaju. Mislim da se pastoralno može vrlo dobro iskoristiti na velikim hodočasničkim mjestima upravo za dijalektiku masovnog i komunitarnog. U tom su cilju naročito važni vode hodočasničkih grupa pa im treba dati mjesto ne samo u slavlju euharistije nego i u slavlju pomirenja, premda možda ne bi bilo dobro da oni slušaju ispovijedi. Naravno, u sadašnjoj situaciji vode mogu biti i najveći problem.

S obzirom na komunitarni vid slavljenja pomirenja nezaobilazno značenje ima zajednica čiji je sam pokornik neposredno član. Zato mjesne zajednice, župe ili slično, moraju, također, naći svoj udio u radosti pomirenja, koja je bitno međuosobna. Doista, predstavlja golem problem kako da svaka mjesna zajednica dođe do izražaja u toj radosti pomirenja svojih vjernika prigodom masovnog hodočašća u nekom velikom svetištu!

U svemu što se odnosi na ovaj vid slavljenja pruža se obilje mogućnosti za kreativnu maštu. Mislim da se još nismo dovoljno odvažili u Duhu Svetom. Naša hodočasnička mjesta, koja tijekom godine okupljaju župe iz svog gravitacionog područja, imaju u zajednici i suradnji sa župnim svećenicima posebno veliku šansu.

III ZAKLJUČAK

Već sam u prvoj rečenici izrazio bojazan da mi se kaže: nisi nam rekao ništa konkretno. Za pažljivog čitatelja ipak sam rekao mnogo. Naravno, teško je biti dovoljno određen. Svatko može pitati što se od rečenoga stvarno može provesti. Odgovorio bih: od svega ponešto. Znam da se ponešto tu i tamo čini, mada još uvijek nije dovoljno valorizirano u javnom mnijenju širokih slojeva vjernika. Neki mogu izražavati i zadovoljstvo nad onim što se vidi i susreće na hodočasničkim mjestima u vezi s pokorom. No, neka i nama katkad bude dopušteno biti nestrpljivima te izraziti negodovanje što se tako malo čini. Ima nas koji vjerujemo da je moguće više i brže. U domeni obnove sakramenta pomirenja nije učinjeno tako reći ništa. A, da, izmijenili smo formulu određenja!

Svetišta imaju šansu, a to znači i zadatak! Njihova je odgovornost golema, jer zbog masovnog okupljanja imaju u očima vjernika autoritet idealne prakse. Ona formiraju *sensus fidelium* više nego što se to može na prvi pogled zapažati. Ostanu li samo na uhodanim putevima, tradicionalističkim modelima, kvare nastojanje cjelokupne pastoralne operative koja se trudi oko obnove i oživljavanja kršćanskih zajednica.

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Artikel versucht ein wenig Licht auf die Probleme, die von der Massenversammlungen und Massenbeichten auf den Wallfahrtsorten verursacht sind, zu werfen und Rat zu geben, was man in der jetzigen Situation in Richtung auf die authentische Erneuerung hin machen könnte, um nicht den traditionalistisch geprägten Erwartungen der Pilgern untreu zu werden.

Im ersten Teil analysiert man, welche Rolle das Buss-sakrament und dessen Praxis in der Volksfrömmigkeit der Pilgern spielt. In dieser Volksfrömmigkeit ist das Buss-sakrament nicht als Sündenvergebung, sondern als Sühne verstanden. Die Menschen beichten massenartig, sogar serviceartig, in langen Schwänzen vor dem Beichtstuhl stehend. Die Gründe für so ein massenartiges Beichten sind verschiedene: eine besondere geistige Atmosphäre, Anonimität u.a. Betreffs dieser Situation kann man einige Gefahren sehen: das Buss-sakrament wird nur als Sündenbekenntnis praktiziert, das Buss-sakrament verwandelt sich in ein schnelles Service, das Gemeinschaftsgefühl wird verloren, die Evangelisationsmöglichkeit dieses Sakrament wird verloren, der Feiercharakter dieses Sakramentes wird auch verloren usw.

Im zweiten Teil werden einige pastorale Imperative dargestellt, vor allem evangelisationskatechetischer Sicht der Pilgerpastoral, die Feier des Buss-sakraments, die Freude für die Sündenvergebung. Das Gemeinschaftselement (Pfargemeinde) muss auf den Wallfahrtsorten zum Ausdruck kommen.